

Máriapócshoz fűződő népszokások

A néprajztudomány a kezdetektől fogva vizsgálja, kutatja a hagyományok vallásos rétegeit. A hittudományok, a teológia pedig immár több mint egy évszázada felismerte, hogy a helyi néphagyományok ismerete segítheti a pasztorációt és a missziós munkát, és hogy a néprajzi, antropológiai ismeretek hasznosak lehetnek az egyházi tudományosság számára is.

Előadásom címében a Máriapócshoz fűződő népszokások szerepelnek. A népszokások köre igen széles. Közéjük tartoznak az egyházi ünnepek, családi ünnepek, állami, politikai ünnepek, a népi hiedelmek rítusai, a hétköznapi szokásszerű megnyilvánulásai és sok más fajta rendszeresen ismétlődő cselekvés. Természetesen beletartozik a búcsújárás, a kegyhelyekre történő zarándoklat is.

Ebben az esetben az arányok jelenthetnek problémát. Egy római katolikus – görög katolikus lakosságú, Máriapócs méretű település szokásanyaga jól áttekinthető, feltárható, megismerhető. Máriapócs azonban több évszázados múltra visszatekintő nemzetközi kegyhely, több száz kilométeres sugarú vonzáskörzettel, számos búcsúnappal. Olyan esettel állunk tehát szemben, amikor a helyi szokásrendszerre évente több alkalommal rázúdul egy a helyi lakosság többszörösét, akár annak százszorosát is elérő zarándoktömeg. Mindez némileg más szokáskörnyezetet teremt, mint amikor egy falu vagy város éli megszokott életét, mindennapjait, ünnepeit. Itt is kialakult a szokások egy hagyományos rendje, sőt, az adatok szerint számos egyedi, archaikus vonással is rendelkezik. A rendszer azonban kifelé nyitott. A külső hatások pedig módosítják az arányokat. A búcsúk pedig több esetben mintegy „rátelepednek” a helyi szokásokra.

Röviden és általánosságban megfogalmazva – szigorúan néprajzi szempontból – ennyiben tér el Máriapócs szokásrendje attól, amit egy hasonló nagyságrendű településen általában tapasztalhatunk. A szokáskutató, a néprajzos, a folklorista két utat követhet. Az egyik az, hogy feltárja a helyi szokásrendet a maga valóságában, a másik pedig, hogy a helyi specifikumokra helyezi a hangsúlyt. Ez utóbbiak közé Máriapócsban a szokásrendszer egésze is beletartozik, a búcsújáráshoz kapcsolódó helyi szokások és a zarándokok által gyakorolt „kegyhelyi” szokáskör hagyományai mellett.

A továbbiakban röviden ezekről próbálok vázlatos áttekintést adni, amennyire azt a helyi célirányos gyűjtések rendelkezésre álló anyaga lehetővé teszi. Beszámolóm egyúttal kiinduló pontként szolgálhat egy leendő szakrális néprajzi monografikus feldolgozáshoz.

A Máriapócsához kapcsolódó szokásanyag kutatása terén nagy az egyetlenség.

A búcsújárás szokásai széles körben ismertek. A zarándoklatok megindulásának kezdeteitől fogva nem szűkölködünk forrásokban. A kegyhely keletkezésének, történetének bőséges irodalma van, amelyekben szintén akadnak néprajzi érdeklődésre számot tartó adatok. A máriapócsi búcsújárás néprajzi irodalma – ahogyan az ilyen kegyhelyeknél az nem ritkán lenni szokott – elsősorban nem helyi illetőségű, hanem a zarándoklat kibocsátó településekkel foglalkozó munkákban található. Jellemzője, hogy leírja magát a zarándoklatot, vagy adatokat közöl róla. Többnyire a kalendáris szokásokkal együtt kerül szóba Nagyboldogasszony vagy Kisasszony napja kapcsán¹ vagy az etnokulturális kapcsolatok, a migráció vizsgálatokor, mint a szakrális célú migráció egyik formája.²

Máriapócsi szokásokról olvashatunk részben ugyanezekben a forrásokban a zarándoklatok szemszögéből. Ami itt szerepelhet, az az, amit a zarándoklat útjuk során láthattak, tapasztalhattak. Ez a helyi anyag vonatkozásában rendszerint szegényes: a megfigyelések főként a zarándoklatok idején, tehát az augusztusi és a szeptemberi nagybúcsú idején, esetleg az Illés-napi búcsú idején történhettek. A zarándoklatok általában nem voltak tanúi például a Karácsony vagy a Húsvét helyi megünneplésének. A másik sajátossága a zarándoklatok beszámolóinak – amit néprajzi gyűjtések, köztük saját tapasztalatok is alátámasztanak –, hogy jó részük nem a helyiek, hanem más zarándokcsoportok szokásaira vonatkozik.

A máriapócsi szokásokra vonatkozó források másik csoportját a szakdolgozatok, kéziratok alkotják.³

Saját gyűjtések elsősorban a 80-as évekből állnak rendelkezésre, amelyekben több érdekes, helyi specifikum is szerepel. Zömmel ezek anyagát közli a magyar néprajzi szintézis, amelyben az akkor rendelkezésre álló szegényes anyagban jelentős arányt képvisel Máriapócs.⁴

¹ PI. BARNA, G. – NÁDASI, É., *Kérdőív a búcsújárás néprajzához*, Debrecen 1983.; NAGYPÁL, B., *Fejezetek Ajak görög katolikusainak hitéletéből*, (Szakdolgozat, DENIA 3325), Debrecen 1993. stb.

² VIGA, GY., *Utak és találkozások. Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből*, Miskolc 1999, 147-148.

³ Ezek egy része a Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Adattárában (a továbbiakban: DENIA) található. Vö. 1. l. ábj.

⁴ BARTHA, E., „A görög katolikus magyarság vallási néprajza”, in *Magyar Néprajz*, Budapest 1990, VII. köt., 425-442.

A település ünnepi szokásrendje alapvetően hasonló a környék szokásaihoz, de attól több sajátos vonásban eltérést is mutat. Az ünnepi szokások központjában a karácsonyi és a húsvéti szokáskör áll, hagyományosan jól elkülönültek a két rítus egymástól eltérő ünnepei. A rendelkezésre álló néprajzi források szerint az utóbbi egy-másfél évszázadban a búcsús hagyomány uralja a település szokásrendjét. A búcsúk mind a búcsúval rendelkező nagyobb ünnepeken, mind közvetlen környezetükben a legutóbbi évtizedekig hatással voltak a helyi szokásokra.

A helyi szokáshagyománynak van egy olyan csoportja, amely specialitásnak tűnik. Ezek a szokások vagy szokáselemek egymással nem állnak közelebbi összefüggésben. Közös vonásuk az, hogy meglétük máriapócsi jellegzetesség, akár úgy, hogy a környéken hasonló formában másutt nem ismeretesek – távolabb esetleg igen –, akár úgy, hogy a búcsúk révén sajátos jelentést nyertek. Ezen szokásokat a 20. század első felében, részben pedig azt követően is gyakorolták. Vannak közöttük olyanok, amelyek a pártállami időszak alatt hosszabb-rövidebb ideig szüneteltek, illetőleg, amelyekről a rendelkezésre álló adatok bizonytalanok.

Egy példát idézek erre vonatkozóan. A 20. század közepéig az Illés-napi búcsúhoz kapcsolódó szokás volt az *Illés szekérének* készítése. Ebben az időben a kegykép elé Illés napjára egy nagy méretű virágemelőt építettek. A hívek, akiknek a többsége a búcsúra odasereglett zarándok volt ilyenkor, a szertartás végén a virágokat szentelményként hazavitték.

Hasonlóan jellegzetes, a néprajzi adatok szerint Máriapócshoz fűződő szokásrétege alakult ki a kolliva osztásnak, a halotti kalácsok emelgetésének és szétosztásának, amelyekről a korábbi leírásokban és a 80-as években végzett gyűjtésekből publikált anyagokban olvashatunk.⁵

A kegyhely néprajzában nagyobb jelentőségűnek ítélnélhető a helyi szokásoknál a könnyező kegykép ihlette zarándoklatoknak a széles körben, nagy földrajzi távolságokra kiterjedő hatása. Máriapócs ezt a hatást a népi kultúrában mint szakrális központ töltötte és tölti be.

A görög katolikus tér regionális szerveződésében fontos szerepük van a szakrális központoknak. A jelentősebb hatósugarú centrumok elsősorban kolostorok és hozzájuk kapcsolódó, részben önállóan kialakult búcsújáró helyek, amelyek az év bizonyos időpontjaiban kisugárzási körzetükből – regionális szerep – az irányukban bizonyos időközönként, rendszeresen ismétlődő migráció, az ott megvalósuló „létszámkoncentráció” révén a szakrális kultúra egészére kiható integrációs erőt fejtettek ki.⁶

⁵ BARTHA, „A görög katolikus magyarság vallási néprajza”; BARTHA, E., *Görög katolikus ünnepeink szokásvilága*, Debrecen 1999.

⁶ DANKÓ, I., *A magyar vásárok néprajza*, (Akadémiai doktori értekezés), Debrecen 1988.

A zarándokok útvonalaiba eső vidékeken, magukon a zarándokhelyeken és ezek közvetítésével a vonzáskörzet legkülönbözőbb helyein és tájegységein új szertartások, szokások, laikus ájtatosságok honosodtak meg.⁷ A szakrális központokból hazavitt kegyszerek, kegykép másolatok a vonzáskörzet szakrális tárgyi kultúrájának integrációját segítették.⁸ A körzetben épült templomok, kápolnák képei a központ ikonjának vonásait őrzik.⁹

A búcsújáró helyek és más szakrális központok szerepe a görög katolikus tér formálásában kétféle módon nyilvánul meg. Egyrészt a kolostorok aktív és hatékony térformáló és tájformáló erőt jelentenek körzetük településtörténetében, gazdaságtörténetében.¹⁰ A bizánci kolostorok az ott végzett munkatevékenységek, a szükségletek kielégítésére létrejött kultúrtáj révén hatással vannak az őket magukban foglaló régiók képére, egyúttal pedig ezekkel a vidékekkel szoros kölcsönhatásban állnak.¹¹ A táj formálásában szerepet játszottak a birtokviszonyok is. A görög katolikus szerzetesek birtokai a római katolikusokhoz képest nem voltak számottevőek, ugyanakkor a máriapócsi baziliták közvetlen környezetükben értékes földterületekkel rendelkeztek. Ugyanígy jelentős birtokaik voltak Bereg, Szatmár, Máramaros és Ung megyében is.¹²

A kolostorok és zarándoklatok hatásának másik iránya a vallási életben jelenik meg. A kolostorban élő szerzetesek maguk is részt vettek a körzet híveinek lelki gondozásában. Ezen túl pedig a zarándokhelyek mintákat, kész vallásgyakorlási módokat és a kultuszt szolgáló tárgyakat, tárgye gyűtéseket kínálnak a zarándokoknak és közvetítők révén a régió vagy a szakrális táj területén lakók számára, amelyek azután a helyi hitéletbe vagy beépülnek, vagy nem, esetleg csak részben.

A szakrális központok tájformáló ereje abban is megnyilvánul, hogy a központokban létrejött létszámkoncentráció során a vallásosság táji típusai találkoznak. Ez a találkozás megtörténik a saját felekezeten belül, de létrejön a különböző szertartások és a különböző felekezetek között is. A nagyobb görög katolikus kegyhelyek – napjainkban Máriapócs dominanciája egyértelművé vált – egyúttal nemzetközi és felekezetközi kegyhelyek is. Az ilyen esetekben a szakrális központban és annak körzetében nemcsak a vallásosság areális típusainak találkozásáról, hanem vallások, felekezetek találkozásáról van szó.

A szakrális központok tehát a szó hagyományos értelmében vett „szakrális tájak” formálói voltak. Jelentőségük abban áll, hogy a politikai tényezők

⁷ BARTHA, E., *Vallásökológia*, Debrecen 1992, 102.

⁸ Ezt nevezzük *szakrális tájnak*.

⁹ BÁLINT, S. – BARNA, G., *Búcsújáró magyarok*, Budapest 1994, 207.

¹⁰ BARTHA, *Vallásökológia*.

¹¹ KODER, J., „Mönchtum und Kloster als Faktoren der byzantinischen Siedlungsgeographie”, in *Byzantinum on the North. Acta Byzantina Fennica, VII.*, Helsinki 1995, 7-44. 24.

¹² DÓKA, K., *Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században*, Budapest 1997, 99.

mellett a legerősebb szakrális térformáló erőt jelentették. Szerepük túlterjed a felekezeti határokon.

A görög katolikus tér központjai között elsősorban a búcsújáró helyek fejtettek ki térformáló, ezzel együtt, ezen belül tájformáló hatást.¹³ Migrációs útvonalak vezetnek ezekre a helyekre, amelyek átszövik, behálózzák a görög katolikusok által lakott terület egészét. Ez a migráció pedig egy állandó kapcsolatrendszerrel jelentett, amelynek révén a korábbi évszázadokban a lakóhelyükről jórészt nehezet elmozduló, zömében szegény sorsú görög katolikusság közvetlenül részese lehetett azonos hitű és szertartású társai közösségének. Mindez pedig a vallási életre erősen rányomta bélyegét, ami egy-egy kegyhely, így Máriapócs vonzáskörzetét igazi vallási régióvá, szakrális tájjá alakította.

A görög katolikus búcsújárás említése során a 20. században a magyarországi hívek és a kérdéssel foglalkozó hazai kutatók többségének Máriapócs jut először eszébe, amely jelentőségénél fogva kiemelkedik a többi kegyhely közül. Valójában Máriapócs mellett Magyarországon számos más görög katolikus zarándokhely működött, amelyek jó része a 20. századi békeszerződések következtében az utódállamokhoz került. Ezeket a búcsújáró helyeket a trianoni határok meghúzása előtt a román, ruszin, szlovák hívek mellett nagy számban keresték fel a vonzáskörzetükben élő magyar nemzetiségű görög katolikusok is. A Szatmári-síkság görög katolikus lakossága számára például Máriapócs, Munkács, Bikszád egyaránt látogatott kegyhely volt. A bikszádi búcsúra érkező magyarokat már a múlt század elején is említik. Az adatok szerint olykor református asszonyok is csatlakoztak a görög katolikusokhoz.¹⁴

Máriapócs mellett a korábbi évszázadokban kialakult népszerű kegyhely Berkenyéd (Jarabina, Szepes vm., ma Szlovákia), Litinye (Lutina, Sáros vm., ma Szlovákia), Laborcrév (Krásny Brod, Zemplén vm., ma Szlovákia), Klátóc Klokocsó (Klokočov, Ung vm., ma Szlovákia), Munkács-Csernekhegy (Mukacevo, Bereg vm., ma Ukrajna), Bikszád (Bixad, Szatmár vm., ma Románia), Füzesmikola (Nicula, Szolnok-Doboka vm., ma Románia), Sajópálfalva (Borsod m.).¹⁵

Újabb, kistáji jelentőségű zarándokhelyek is létrejöttek csodák, csodás jelenések, látomások hatására (pl. Rakacaszend), néhány évtizedes virágzás után azonban ezek feledésbe merültek. Máriapócs ugyanakkor erőteljes fejlődésen ment keresztül, fokozatosan kiterjesztette vonzáskörzetét, és mára a legfontosabb görög katolikus zarándokhellyé vált.

¹³ A görög katolikus búcsújáróhelyek gazdag szakirodalma alapján a kérdés monografikus feldolgozást igényel.

¹⁴ GUNDA, B., „A szatmári hagyományos népi műveltség etnogeográfiai helyzete”, in Farkas, J. – Ujváry, Z. (szerk.), *Tanulmányok Szatmár néprajzához*, Debrecen 1982, 96.

¹⁵ Összefoglaló áttekintést nyújt további irodalommal BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*.

Saját kegyhelyei mellett a görög katolikus lakosság nagy számban kereste és keresi fel a lakóhelyének közelében lévő római katolikus búcsújáráshelyeket. Bálint Sándor és Barna Gábor könyvükben utalnak rá, hogy a 17-18. században létrejött búcsújáráshelyek közösek voltak mind a görög, mind a római rítust követő katolikusok számára.¹⁶

Ilyen közös kegyhelyként említik egyebek között a görög katolikus Máriapócsot, Klátócot vagy Bikszádot. Említést tesznek ugyanakkor arról is, hogy a lőcsei Mária-hegyi római katolikus kegyhelyen a múlt század közepén az „óhitűeknek” is volt kápolnája.¹⁷

A görög katolikus lakosság vallási életében saját kegyhelyein túl fontos szerepet játszanak a római katolikus búcsújáráshelyek is. Az észak-magyarországi hívek számára Máriapócs jelentőségével vetekszik Mátraverebély-Szentkút, amit a szlovákiai magyarok is szinte nemzeti zarándokhelyként látogatnak. Az ugyancsak Szlovákiához tartozó Barka (Borka, Gömör-Kishont vm., ma Szlovákia) a skapuláré tiszteletének jegyében vonzza a zarándokokat.¹⁸ A római katolikus kegyhelyek közül földrajzi közelsége folytán sok görög katolikus látogatja a monoki búcsút.¹⁹

Az ortodoxiával való kapcsolatnak is elsőrendű színhelyei a kegyhelyek. Az ortodox Füzesmikola görög katolikus pap által festett könnyező ikonja révén széles körzetben népszerű búcsújáráshely, nemcsak a keleti szertartásúak körében. Három felekezet tiszteli a képet. A kultuszt Kolozsváron a jezsuiták és a piarista atyák ápolták.²⁰

A búcsújáráshelyek évszázadokon át a felekezetek és etnikumok közötti kontaktusok központjai voltak. Számos példáját látjuk annak, hogy az egymással hivatalos kapcsolatot nem vagy alig tartó, esetleg rossz viszonyban álló felekezetek hívei hittel keresik fel egymás szent helyeit, s ezek csodatévő ikonokat a felső papság is tisztelettel övezi. Jól ismertek azok az esetek, amikor a görög katolikus templomok könnyező kegyképeit a császári székhely templomaiba szállították, vagy valamelyik római katolikus szakrális központban helyezték el.

A görög katolikus baziliták kolostorainak tájformáló szerepe a profán szférában is megmutatkozott. A kolostorok fenntartásának költségeit a szerzetesek szent alamizsnálással, úgynevezett *kvesztálással* teremtették elő. A kolostorok egymás között felosztották a területet, ahol alamizsnát gyűjtöttek. Egy falu-

¹⁶ BÁLINT - BARNA, *Búcsújárási magyarok*, 105.

¹⁷ BÁLINT - BARNA, *Búcsújárási magyarok*, 105.

¹⁸ A közeli Rakaca templombúcsúján szintén sokan veszik fel a skapulárét, ami a helyi búcsú révén a falut a kistáji zarándokhelyek sorába emeli.

¹⁹ A görög katolikus Baskó monoki búcsújárási hagyományairól részletes leírást nyújt ERDEI, S., *Az esztendő néptája Baskón*, (Szakdolgozat, DENIA 2801), Debrecen 1982, 98.

²⁰ BÁLINT - BARNA, *Búcsújárási magyarok*, 112.

ból csak egy vagy két meghatározott terméket gyűjthettek: például építési anyagot, bort, lisztet.²¹

Bár a görög katolikusok a fentebb említett és említésre nem került búcsújáróhelyei és kultuszközpontjai a korábbi évszázadok vallásgyakorlását a térben a jelenleginél decentralizáltabbnak mutatják, több regionális tájszervező központ meglétét tanúsítják, a 20. századra Máriapócs vált a magyar görög katolikus tér centrumává. Nemzetközi kegyhely lévén hasonló szerepet játszik a környező régiók ukrán, szlovák és román görög katolikus lakossága hitéletében, a földrajzi közelségében lakó római katolikusok, valamint kisugárzási körzetének számos ukrán és román ortodox híve számára. A népi vallásosság szintjén pedig a máriapócsi búcsúkon különféle szándékkal, nem szervezett módon, egyénileg megjelennek a környéken lakó evangélikusok és reformátusok is.

A máriapócsi kegyhely központi szerepét mutatja, hogy a magyar görög katolikus lakosság rendszeres búcsús migrációjának legnagyobb távolsága többnyire a település Máriapócsból való távolságával azonos.²² A Máriapócs-hoz közelebbi falvak és városok görög katolikus lakói számára a hitélethez kapcsolódó migráció útvonala a rövid távolság ellenére nem terjed tovább a kegyhelynél.²³

A szakrális tájban tehát Máriapócs szentségi indíttatású útvonalak célja, találkozási pontja. Mint ilyen, vallási térformáló erő, ahol a nagy búcsúk alkalmával emberek, valamint anyagi és szellemi javak tömege koncentrálódik. Ez a koncentráció szinte folyamatosan jelen van egész év folyamán, eltérően számos más búcsújáróhelytől, ahol a búcsús tömeg az esztendő egy bizonyos ünnepén gyűlik csak össze. A kegyhely nagy számú búcsúünnepé azonban méreteiben és a kalendárium ünnepein belüli súlyát tekintve változó intenzitású, amit a búcsúk szertartásrendje is tükröz.

Máriapócs a megvalósult és tervbe vett zarándoklatokon túl a Kárpát-medence térségében és részben annak határain túl élő görög katolikuság mentális térképének egyik legfontosabb pontja,²⁴ akár mint kézzelfogható személyes élmény, lelki megtisztulás, akár mint elérendő cél, útiterv, vagy mint búcsúfia, otthon őrzött kegytárgyak, szentelmények származási helye, diskurzus tárgya, vagy mint a szinte mindenhová eljutó kegykép-másolatok származási helye.

²¹ SZMREK, ZS., *A sajpálfalvai görög katolikus egyházközség története*, (Szakdolgozat), Nyiregyháza 1997, 25.

²² Tüskés Gábor felosztása szerint ez jelentené a vonzáskörzeten belül a szűkebb területet. Vö. TÜSKÉS, G., „A zarándoklatok térbeli sajátosságai a 17-18. században”, in *Néprajzi látóhatár* 3-4 (2000) 262.

²³ Csak egy példa a sok közül: OLÁH, J., *A hodászi cigányok vallási élete*, (Kézirat, DENIA 3322), Debrecen 1999, 52-53. A legújabb időben ezen a tájon is szokásba jött búcsús turizmusra ez a megállapítás már nem vonatkozik.

²⁴ Vö. IVANCSÓ, I., „Il centenario di Máriapócs”, in *I Santuari dove Dio cerca l'uomo*, Città del Vaticano 1996, 179-188.

Mindemellett természetesen turisztikai központ, a napjainkban virágzó búcsús turizmus egyik célpontja, ezzel összefüggésben pedig a gazdasági turizmus egyik lehetséges célja a szegényebb sorsú román, ukrán vagy határon túli magyar hívek számára.

Máriapócs a szó szoros értelmében vett szakrális tájat formált maga köré. A legszűkebb körzetben a bazilita szerzetesek közvetlenül is hatással voltak a helyi hitélet alakulására, mivel az adatok szerint több környékbeli közösség lelki gondozását is ellátták.²⁵ Maga a szakrális táj azonban földrajzi értelemben ennél jóval szélesebb, sőt, még a görög katolikus lakosság által lakott régió túl is, nyugati irányú kiterjedése több száz kilométer. Ez a nagy kiterjedés elsősorban a kegykép tiszteletének és a kegykép másolatoknak köszönhető. A kultusz terébe még Bécs is beletartozik, hiszen az eredeti könnyező, csodatévő ikont jelenleg is ott őrzik.

Máriapócsnak döntő szerepe van abban, hogy a görög katolicizmus mint szakrális tér- és tájformáló erő jóval túlterjed a tulajdonképpeni görög katolikus téren, és mélyen behatol a német nyelvterületre. Mindenekelőtt a pócsi Szűzanya bécsi jelenléte és kultusza révén, de hozzájárul ehhez más görög katolikus kegyképek bécsi jelenléte is. Nyugat-magyarországi, ausztriai katolikus plébániák híve gyakran nem is tudják, hogy templomuk képe a pócsi Mária-ikon valamelyik változata. A Pócsi Mária kultuszának ebben a térbeli kiterjedésében a politikai háttér sem elhanyagolható.

Máriapócs mint település hagyományos és jelenleg formálódó képe a szent városok struktúráját idézi. A szakrális központ a 18. században épült kegytemplom, azon belül pedig a kegykép és annak közvetlen környezete. A kereszténység nemzetközi zarándokhelyeinek mintájára épül, rendeződik a város szakrális tere, bővül a zarándokok kiszolgálására szolgáló infrastruktúra, épülnek a „logisztikai” zónák.

A település szélén minden beérkező úton keresztet állnak, eredendően szakrális rendeltetésükön túl mintegy jelezve az érkező zarándokok számára a szent hely külső határát. A keresztteken belül a profán övezet az ellátó zóna, amely az infrastruktúrát biztosította a búcsúkon való méltó megjelenés fizikai feltételeinek biztosításával (szállás, öltözés, tisztálkodás, táplálkozás stb.). A zarándoklatnak ez a profán része a lakóépületek mellett a település utcáit, az udvarokat, a gazdasági épületeket és a középületek egy részét is igénybe vette és veszi.

A templom terében való alvás elsősorban nem fizikai szükségleteket szolgál, hanem a kultusz része. A szakrális események a templomban és a templom körüli térben összpontosulnak, de újabban a megnőtt igények miatt egyes funk-

²⁵ TAKÁCS, P., „A városi lét utolsó szakasza”, in Dám, L. (szerk.), *Tanulmányok Nyírbátor monográfiájához*, Debrecen 1998, 107.

ciók megkövetelik a profán térbe való behatolást is.²⁶ A szakrális és a profán tér közelítésének eszköze a templommal szemben épült zarándokház.

Ma a város²⁷ nem nagy lélekszámú. A századforduló táján és századunk első felében a legnagyobb búcsúk alkalmával a lélekszám akár a százszorosára is megnövekedett, az adatok szerint esetenként meghaladta a százezres zarándoktömeget.²⁸ Az egyik leírás szerint 1946. szeptember 8-án, az első könnyezés 250. évfordulóján negyedmillió volt a zarándokok száma.²⁹ A búcsúk időtartamára a település funkcionális szerkezete átalakult, a zarándokok ellátása erre az időre elsődleges feladattá vált. Egyes házaknál a század közepén még ez a szolgáltatás ingyenes volt, felajánlás, engesztelés, tehát a vendéglátók szakrális célú tevékenységeihez tartozott. Más helyeken – és napjainkban már ez az általános – a zarándokok fogadása jövedelemszerző tevékenységnek számított. A kegyhely emellett a kegytárgyak készítésének és kereskedelmének, a vallási élethez kapcsolódó iparágaknak (pl. oltárkészítő, viaszöntő stb.) is egyik központja volt.³⁰

A pártállami évtizedekben a falu akkor túlméretezettnek tűnő bazilikájával a processziók, a szakrális célú migráció korlátozása következtében sokat veszített spirituális központi szerepéből. A rendszerváltás után azonban ugrászerűen megnőtt a zarándokok és a zarándoklatok száma, valamint nőtt a búcsúk száma is. A pápa látogatására megjelent háromszázezres tömeg³¹ meghaladja, de legalábbis eléri a Magyarországon lakó összes görög katolikus teljes létszámát.³²

Azóta több új búcsút vezettek be, amelynek eredményeként szinte az egész évre állandósult a nagy létszámú zarándoksereg jelenléte. Ezáltal pedig a város gazdaságföldrajzi helyzete is megváltozott. Funkcionális tekintetben is „szent várossá” vált, amelynek működésében meghatározó helyet foglalnak el a szakrális rendeltetésű tevékenységek. A településen belül bővültek a zarándokok fogadására kialakított területek: nagy befogadóképességű parkolók épültek, az egyház a centrum szomszédságában házakat vásárol, újabb és újabb szakrális vagy ezzel összefüggő objektumokat emelnek (pl. zarándokház), a ma-

²⁶ A gyóntatás egyes adatok szerint a 90-es években egy a legutóbbi időben megvett családi házban is folyt. SZABÓ, J., *A máriapócsi búcsúk térhasználata és térszerveződése*, (Szakdolgozat, DENIA 3311), Debrecen 1998, 32.

²⁷ Az 1991-es pápalátogatásig falu.

²⁸ BARTHA, „A görög katolikus magyarság vallási néprajza”, 428.

²⁹ BACSÓKA, P., *A könnyező Máriapócsi Szűzanya csodatévő kegyképe*, Nyiregyháza [é. n.], 11. A zarándokhely azóta már ennél nagyobb számú hívősereget is fogadott.

³⁰ NAGY, M., *A magyarországi görög diaszpóra egyházművészeti emlékei*, Debrecen 1998, 8.

³¹ Vö. SZÁNTÓ, K., *A kommunizmusnak sem sikerült. A magyar katolikus egyház története 1945-1991*, Miskolc 1991, 115.

³² Ez természetesen nem jelent teljes körű részvételt, mivel jelentős volt közöttük a más felekezetűek, elsősorban római katolikusok, valamint a külföldiek aránya.

gánházak kertjei is a nagyobb búcsúk idejére a zarándokok kiszolgáló területé válnak.³³

Egy búcsújáráshely szakrális térszervező erejéről szólva nem maradhat említés nélkül a szent út, a *via sacra*, amelyet a zarándokok lakóhelyüktől a szent helyig megtesznek.³⁴ Máriapócs vonzáskörzete – más nagy kisugárzású regionális búcsújáráshelyekhez hasonlóan – közvetlen körzetétől több száz kilométer távolságig terjed. Hozzájárul ehhez a hely nemzetközi és felekezeti jellege, valamint az a spirituális szerep, amelynek révén az egész görög katolikus számára központi jelentőséget kapott.

Máriapócs nemzetközi súlyából adódóan jelentős a mai Magyarország határain túlról érkező zarándokok száma. A korábbi évszázadokban a szűkebb vonzáskörzeten belül nem húzódott államhatár. Más felekezetek jelenléte a távolsággal fordítottan arányos. A római katolikusok nagyobb távolságból már inkább a hozzájuk közelebb eső kegyhelyeket választják, a görög szertartásúak azonban szakrális terük minden részéből elzarándokolnak. A megtett út a múlt században akár egy egész heti gyaloglást is jelenthetett egy irányban. Az út teljes hossza egyedül a szent cél szolgálatában állt: minden egyes tevékenység, minden egyéni és közösségi megnyilvánulás ennek a célnak az elérését kívánta elősegíteni. A szent út időben elnyújtott, vallásos célú felvonulás, amely a processzió időtartamára szakralizálja az általa használt teret.

A máriapócsi zarándokútról számos jó leírással rendelkezünk,³⁵ Bálint Sándor és Barna Gábor monográfiájában a pócsi út külön fejezetben szerepel.³⁶ Anélkül, hogy ehhez a kérdéshez további adalékokat szolgáltatnánk, az eddigi ismeretek alapján is egyértelmű a pócsi zarándokút szakrális teret használó, alakító, formáló szerepe (útvonalba eső keresztek, kápolnák, temetők szertartásba vonása, parókiák, templomok látogatása, szakrális tevékenységek kiváltása stb.).³⁷

A kegyhely vonzáskörzetének határait azok a kegytárgyak, kegykép-másolatok jelzik, amelyeket a zarándokok a búcsújárás során vásároltak és otthonukba, egyházközségükbe vittek.³⁸ A máriapócsi kegykép-másolatok elterjedtségéről már esett szó. Ezeknek a képeknek köszönhetően a vonzáskörzet nyugati irányban jóval a görög katolikus tér határain túlra is áttérjed, a német

³³ Vö. SZABÓ, *A máriapócsi búcsúk térhasználata és térszerveződése*.

³⁴ BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*, 161.

³⁵ Vö. NÁDASI, É., „A búcsújárás szokásai Mogyoróskán”, in Szabadfalvi, J. – Viga, Gy. (szerk.), *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről*, Miskolc 1981, 320-334.

³⁶ BÁLINT – BARNA, *Búcsújáró magyarok*, 182-183.

³⁷ Egyes adatok szerint olykor még a gyóntatás is a kegyhelyre vezető úton, a szekéren folyt. Vö. TELENKÓ, B. M., *Görög és római katolikusok együttélése Nyírácsádon*, (Kézirat) Debrecen 2000, 15.

³⁸ Vö. SZALONTAI, B., *Viaszöntő népszokás Máriapócson*, Nyírbátor 1977.

nyelvterület belsejébe nyúlik. Bécsből tiszteletéről már a 18. század második feléből vannak adataink.³⁹ Északkelet felé pedig a hajdani magyar országhatárt átlépve Galícia területén is jelen van, nem utolsósorban a korábbi intenzív zárandoklatok révén.⁴⁰

A görög katolikus tér- és útvonalszerveződés szempontjából lényeges jelenség, hogy a Máriapócsra vezető utak a trianoni döntés és az azt követő határváltozások következtében több alkalommal is módosultak. A határok szigorának enyhülésével azonban Máriapócs kultuszközponti szerepe újra és újra helyreállt, mind a két világháború közötti, mind pedig a rendszerváltást követő időben.

Máriapócson a szakrális tárgyak árucseréje mellett az információk, a tudás javainak cseréje is folyik. A 19. században és a 20. század elején még szokásban volt, hogy a Galíciából a Balkánra irányuló távolsági liturgikus könyvkereskedelem útvonalába eső kolostorközpontban is maradtak könyvek, amelyek egy részét azután közvetlenül a vallásgyakorlás szolgálatába állították.⁴¹

A máriapócsi zárandoklatok búcsús emlékei között mindig is élénken éltek az összegyűlt hívősereg más nemzetiségű csoportjainak szokatlannak, érdekesnek tűnő ájtatossági formái. Bár ezekből átvételre nemigen került sor, a szakrális központ átadás-átvételt segítő, annak feltételeit megteremtő katalizátor szerepe ezen a téren megállapítható. Napjainkban is szokás, hogy a máriapócsi kapcsolatfelvétel után a csere postán történik.⁴²

Máriapócs jelentősége nem fogható Jeruzsálem, Róma, Compostela vagy akár Lourdes nemzetközi súlyához. Vonzáskörzete, látogatóinak száma, nem utolsósorban pedig hivatalos rangja a Kárpát-medence legnagyobb regionális, nemzetközi kegyhelyeinek sorába helyezik. A görög katolikuság egésze számára azonban ennél nagyobb fontosságú. Búcsúin magyar, ukrán, román és más nemzetiségű papok, egyházi vezetők rendszeresen és nagy számban jelennek meg.⁴³ A kegyhely elismertségének nemzetközi és nem utolsó sorban a római katolikus lakosság körében mutatkozó elismertségének sokat használt, hogy Magyarországi útja során a pápa is felkereste.

Máriapócs a Kárpát-medencén belül a görög katolikus felekezeti tér egyik központja, a bizánci szertartású katolikuság hagyományos szokásrendjének egyik kulcsa. Néprajzi feltárása több tudományág számára is haszonnal járna.

³⁹ Vö. GOTTSCHALL, K., *Dokumente zum Wandel im religiösen Leben Wiens während des Josephinismus*, Wien 1979, 49.

⁴⁰ „A Julián naptár szerint...”, in *Keleti Egyház* 9 (1942) 112.

⁴¹ OJTOZI, E., *A máriapócsi baziliták cirillbetűs könyvei*, Debrecen 1982.

⁴² SZABÓ, A *máriapócsi búcsúk térhasználata és térszerveződése*, 39.

⁴³ A 2000. évi Nagyboldogasszony-napi nagybúcsún a szomszédos görög katolikus egyházmegyék képviselőiben a munkácsi segédpüspök és a nagyváradi püspök volt jelen számos ukrán és román pappal. A megjelent magyar papok száma ezen a búcsún 70 volt. Az ünnepi hálaadó Szent Liturgia bemutatásában valamennyien közreműködtek. Vö. „Nagybúcsú”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2000) 3.

Ehhez etnográfus, folklorista szakemberek és teológusok összefogására van szükség. Az interdiszciplináris kutatások szép eredménye lenne, ha a következő években egy átfogó történeti, néprajzi, hitéleti monográfia készülhetne a településről.